

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТУРИ В АСПЕКТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Постановка проблеми. Із закріпленням у Конституції України принципу верховенства права та проголошенням України правовою державою розпочалась активна робота над формуванням інститутів громадянського суспільства. Одним із таких демократичних інститутів є адвокатура, що виконує особливу правозахисну місію, пов'язану із захистом прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

У ст. 131-2 Конституції України закріплено принцип незалежності адвокатури – «Незалежність адвокатури гарантується» [1]. Принцип незалежності адвокатури у формально-юридичному аспекті об'єктивований у статті 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якої «адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб» [2]. У цій нормі встановлено законодавчу гарантію незалежності інституту адвокатури, відповідно до якої саме на публічну владу покладено обов'язок запобігати будь-яким спробам впливу на інститут адвокатури загалом та органи адвокатського самоврядування зокрема. Саме незалежна адвокатура як правозахисний інститут може ефективно виконувати покладені на неї завдання, протистояти викликам часу в умовах будь-яких політичних змін і перетворень, обстоювати демократичні цінності громадянського суспільства. Роль держави в цьому аспекті зводиться до «створення належних умов» і «забезпечення гарантій» діяльності адвокатури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, в яких висвітлюються зміст принципу незалежності адвокатури, адвокатської діяльності, адвоката та органів адвокатського самоврядування засвідчує дискусійність поглядів науковців та адвокатів-практиків на ці питання. Теоретичною основою для проведення даного дослідження стали праці Н. Бочуляк, Т. Вільчик, Н. Губрієнка, Т. Демчини, А. Козьмініх, Г. Медвідчук, Л. Мелеха, Г. Рибалка та ін.

Метою статті є аналіз взаємовідносин інституту адвокатури та публічної влади в контексті реалізації принципу незалежності.

Основні результати дослідження. Адвокатура України вже понад 10 років вважається незалежною самоврядною організацією. Як зазначає Н. Бочуляк, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року вперше визнав самоврядну модель української адвокатури, частково імплементувавши європейські здобутки у сфері організації інституту адвокатури. Це дало змогу українській адвокатурі відстояти власну незалежність, етичні й професійні стандарти та відданість європейському вибору [3, с. 1]. Саморегулювання адвокатської діяльності означає реалізацію демократичних засад в організації та діяльності адвокатури, відсутність регламентації та контролю з боку органів публічної влади та гарантування професійної незалежності суб'єктам адвокатської діяльності. Відповідно інститут адвокатури функціонує поза політикою та є незалежним у відносинах з усіма суб'єктами владних повноважень як на регіональному, так і на державному рівнях.

Як зазначає Т. Вільчик, «ступінь незалежності й суверенності адвокатури зумовлюється зрілістю демократичних інститутів держави. Своєю чергою правовий статус адвокатури завжди був певним показником захищеності особистості й одним із індикаторів, що свідчать про успіхи у просуванні до правової держави та розвинутого громадянського суспільства» [4, с. 374]. Аналізуючи зміст поняття «незалежність адвокатури», авторка зазначає, що це «стан балансу між інтересами інституту адвокатури і інтересами держави, який відповідає вищій конституційній цінності – забезпеченню прав людини» [4, с. 374].

Т. Демчина наголошує, що принцип незалежності є основоположним в організації та діяльності інституту адвокатури, на основі якого забезпечується його конституційна функція із захисту прав і свобод людини. При цьому дослідниця заперечує абсолютну незалежність адвокатури від держави. Як аргумент вона наводить «право останньої приймати законодавство, яке регулює організацію та діяльність інституту адвокатури, обов'язкове для застосування як органами адвокатури, так і окремими адвокатами» [5, с. 20]. На думку авторки, слід розмежовувати поняття «незалежність адвоката», «самостійність адвоката» та «незалежність адвокатури». Незалежність адвокатури Т. Демчина визначає як «встановлений законом правовий стан органів адвокатського самоврядування, що дає змогу їм самостійно та незалежно вирішувати питання своєї внутрішньої організації, а також інші завдання, закріплені у законодавстві» [5, с. 20].

Протилежною є позиція Л. Мелеха, який визнає дискусійним положення про те, що незалежність адвокатури обмежена законом. Виходячи з дуалістичної природи інституту адвокатури та враховуючи взаємостримуючий і рівнозначний характер між публічними й приватними інтересами в професійній діяльності адвоката, на його думку, взаємовідносини між державою й адвокатурою як інститутом громадянського суспільства мають формуватися на основі забезпечення гарантій невтручання органів держави в діяльність автономної структури громадянського суспільства – адвокатури. Публічна влада має бути зацікавленою в існуванні незалежної та сильної адвокатури, без якої не можливе існування правової держави та функціонування інститутів громадянського суспільства. Закон визначає незалежність адвокатури як основоположний принцип та встановлює механізм його реалізації [6, с. 124].

Аналізуючи вищезазначені позиції науковців щодо обмеження державою незалежності адвокатури шляхом законодавчого регулювання статусу адвокатури та адвокатської діяльності, слід зазначити, що відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України. Прийняття законів – виключна компетенція Верховної Ради України (п. 3 ст. 85 Конституції України). Виключно законами України визначаються основи організації та діяльності адвокатури (п. 14 ст. 92 Конституції України) [1]. Відповідно законодавче регулювання адвокатури та адвокатської діяльності не слід розуміти як обмеження незалежності адвокатури чи як наступ на її незалежність, а навпаки, слід сприймати як відповідність принципам юридичної визначеності та верховенства права в контексті реалізації зазначеного повноваження Верховною Радою України.

Місце інституту адвокатури в правовій та демократичній державі зумовлене особливим її статусом, відповідно до якого вона діє як незалежна інституція, що виконує публічно-правову функцію та не підпорядкована органам публічної влади. На думку А. Козьмініх, якщо влада покладає на адвокатуру публічні обов'язки, вона ж має створити умови для їх виконання – економічні, правові, організаційні. На думку авторки, адвокатура як публічна корпорація професійних юристів здатна найбільш кваліфіковано здійснювати контроль за дотриманням державою правових норм. Саме ця публічно-правова функція – контроль за дотриманням державою правових норм, визнанням і дотриманням прав і свобод людини і громадянина є основною функцією адвокатури, що робить її важливим суб'єктом громадянського суспільства [7, с. 9–10]. Проте А. Козьмініх не виключає, що держава має економічний важіль впливу на адвокатуру [7, с. 15], що, своєю чергою, здійснює негативний вплив на адвокатську діяльність і певним чином обмежує реалізацію принципу незалежності адвокатури.

Такої ж думки дотримується Г. Рибалко, який вважає, що адвокатура має виступати самостійним інститутом громадянського суспільства, який активно контролюватиме і стримуватиме державу в її повновладді. Взаємодія органів державної влади й адвокатури має формуватися на основі партнерства та об'єднання зусиль в умовах побудови правової держави та формування громадянського суспільства. Адвокатура хоча й не належить до жодної з гілок влади, тим не менше, будучи специфічним суспільно-правовим інститутом, посідає важливе місце в системі соціальних зв'язків, що забезпечують взаємодію різних гілок влади у державі. Прийняття змін у законодавство, з додержанням принципів такої взаємодії, сприятиме досягненню балансу між інтересами інституту адвокатури й держави та забезпечить ефективну реалізацію адвокатурою своєї конституційної функції – захист прав і законних інтересів громадян. На його думку, відносини адвокатури

й публічної влади мають бути рівноправними. Держава, яка позиціонує себе як правова, має бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура була високопрофесійним інститутом [8, с. 145–146].

Н. Бочуляк, аналізуючи зміст категорії «незалежність», наголошує, що це не лише відсутність будь-якого впливу, а й свобода діяти на власний розсуд. Незалежність належить до тих категорій, які не слід аналізувати як часткові, вона, як і свобода, є винятково абсолютною [3, с. 9].

Незалежність є засадничим принципом, що визначає статус інституту адвокатури та корелюється з принципом верховенства права. Це дає змогу втілювати ідеї справедливості та фахово захищати права людини, таким чином здійснюючи внесок у розвиток правової культури та правової свідомості суспільства.

Принципи організації та діяльності адвокатури мають відповідати цивілізованим європейським стандартам і посилювати незалежність адвокатського самоврядування, оскільки саме організаційні форми адвокатського самоврядування мають обстоювати публічну цінність інституту адвокатури загалом і гарантії незалежності адвокатів зокрема, забезпечуючи дотримання професійних та етичних норм, захист від переслідувань і будь-якого впливу, спрямованого на обмеження принципу незалежності у професійній діяльності.

На нашу думку, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відповідно до міжнародних демократичних стандартів врегульовано статус адвокатури України, її основні завдання, принципи, гарантії, організаційні форми здійснення адвокатської діяльності, закладено основи адвокатського самоврядування. Правовий статус інституту адвокатури включає гарантію незалежності органів адвокатського самоврядування, забезпечену на законодавчому рівні, відповідно до якої вони наділені виключним правом вирішувати питання адвокатського самоврядування та саморегуляції. Суб'єкти адвокатського самоврядування згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» повинні самостійно здійснювати управління власними справами. Поряд з тим, як зазначає Н. Бочуляк, державні органи та посадові особи можуть виявляти певний інтерес до діяльності інституту адвокатури [3, с. 9]. Вважаємо, що в контексті функціонування органів адвокатського самоврядування парламент на законодавчому рівні встановлює лише модель адвокатського самоврядування, визначивши його засади, завдання та організаційні форми. Вітчизняна модель адвокатури передбачає, що ця «професія регулюється адвокатською спільнотою: у цій моделі адвокатура відповідає за кожен аспект адвокатської діяльності та діє як головний представницький орган адвокатів» [9]. У вирішенні внутрішніх питань органи адвокатського самоврядування керуються принципом незалежності від суб'єктів публічної влади.

Аналізуючи взаємовідносини інституту адвокатури та публічної влади, слід погодитися з думкою Н. Губрієнка, який вважає, що держава має забезпечити виключно підтримку інституту саморегулювання адвокатури, що полягає у демократичному та виваженому підході публічної влади до питань організації адвокатури та її професійної діяльності, суб'єкти яких не потребують регламентованого контролю з боку органів публічної влади та здатні утворювати професійні об'єднання, які, реалізуючи правозахисні функції, сприяють професійному розвитку адвокатури та суспільства загалом. Адвокатська діяльність потребує регулювання, оскільки обов'язковими складовими адвокатської діяльності є надання адвокатських послуг і подальша підзвітність, яка включає в себе професійну відповідальність і професійні обов'язки, які й мають бути предметом законодавчого регулювання [10].

Наразі у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону «Про саморегулівні організації» від 04.02.2022 (№7025), метою якого є формування законодавчого підґрунтя для забезпечення діяльності саморегулівних організацій в Україні, а також вдосконалення правового регулювання функціонування саморегулівних організацій професійного спрямування, до яких належать суб'єкти адвокатського самоврядування [11].

На нашу думку, розробка й ухвалення рамкового закону, який би забезпечив правове підґрунтя діяльності саморегулівних організацій, є кроком для створення на законодавчому рівні універсальних типових механізмів функціонування саморегулівних організацій загалом та адвокатури зокрема. Рамковий закон має створити належні умови для вирішення ключових проблем у системі адвокатури, у тому числі тих, на які вказують самі адвокати. Звичайно, публічна влада не повинна втручатися у вирішення всіх питань, але має зберігатися загальний контроль за певними процедурами, має бути забезпечено однаковий підхід до системи вимог і гарантій суб'єктів адвокатського

самоврядування. Як зазначає Г. Медвідчук, «самоврядування у сфері адвокатської діяльності означає реалізацію членами органів адвокатського самоврядування ефективної діяльності відповідних органів, яка полягає у спільному веденні професійної діяльності адвокатів, обстоюванні та захисті спільних інтересів, управлінні справами в межах відповідних органів» [12, с. 124]. Саморегульовна організація може існувати лише тоді, коли принципи управління універсальні та однакові для усіх. Суб'єкти адвокатського самоврядування повинні мати потужне самоврядування як на центральному, так і на регіональному рівнях, причому підходи мають бути однакові в межах держави.

Висновки. Суб'єкти адвокатського самоврядування є професійним співтовариством представників адвокатської професії, діяльність яких спрямована на забезпечення професійних інтересів, управління внутрішніми питаннями з метою задоволення публічного інтересу – захисту прав та свобод людини і громадянина на високому професійному рівні. Тому контроль публічної влади має бути мінімальним і зводиться до розробки моделі та універсальних принципів їх функціонування. Саморегулювання адвокатської діяльності означає реалізацію демократичних засад в організації та діяльності адвокатури, відсутність регламентації та контролю з боку органів публічної влади та гарантування професійної незалежності суб'єктам адвокатської діяльності.

Реалізація принципу незалежності має гарантувати усім суб'єктам адвокатського самоврядування на законодавчому рівні виключне право самостійно вирішувати питання самоуправління та саморегулювання. Суб'єкти адвокатського самоврядування мають обстоювати публічну цінність інституту адвокатури та гарантії незалежності адвокатів, забезпечуючи дотримання професійних та етичних норм, захист від переслідувань та будь-якого впливу, спрямованого на обмеження принципу незалежності у їх професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.05.2022).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 20.05.2022).
3. Бочуляк Н. І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів: автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.12. Хмельницький, 2020. 23 с.
4. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 490 с.
5. Демчина Т. Ю. Співвідношення принципу незалежності адвокатури з іншими правовими категоріями. *Форум права*. 2020. № 63(4). С.15–23.
6. Мелех Л. В. Незалежність адвоката в разі надання правничої допомоги в господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 121–124.
7. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Одеса, 2008. 18 с.
8. Рибалко Г. С. Роль і місце адвокатури у державі. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2020. № 30. С. 141–146. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-30-16> (дата звернення: 20.05.2022).
9. Лазебний Л. Адвокатська монополія: як це працює за кордоном. *Юридична газета online*. 2021. 6 грудня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/advokatska-monopoliya-yak-ce-pracyue-zakordonom.html> (дата звернення: 23.05.2022).
10. Губрієнко Н. Саморегулювання адвокатської діяльності. *Юридична газета online*. 2020. 14 грудня. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/samoregulyuvannya-advokatskoyi-diyalnosti.html> (дата звернення: 23.05.2022).
11. Проект Закону про саморегулювні організації: від 04.02.2022 р. № 7025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38927> (дата звернення: 23.05.2022).
12. Медвідчук Г. В. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі: дис. ... доктора філософії за спец. 081. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020. 206 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia, Zakon vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 19.05.2022).

2. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (data zvernennia: 20.05.2022).
3. Bochuliak N. I. Advokatske samovriaduvannia v konteksti suchasnykh svitohliadnykh oriientyriv: avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia k.i.u.n.: 12.00.12. Khmelnytskyi, 2020. 23 s.
4. Vilchuk T. B. Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv, 2016. 490 s.
5. Demchyna T. Yu. Spivvidnoshennia pryntsypu nezalezhnosti advokatury z inshymy pravovymy katehoriiami. *Forum prava*. 2020. № 63(4). S. 15–23.
6. Melekh L. V. Nezalezhnist advokata v razi nadannia pravnychoi dopomohy v hospodarskomu sudochynstvi. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 1. S. 121–124.
7. Kozminykh A. V. Rol instytutu advokatury v realizatsii pravozakhysnoi funktsii hromadianskoho suspilstva: avtoref. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02. Odesa, 2008. 18 s.
8. Rybalko H. S. Rol i mistse advokatury u derzhavi. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya «Pravo»*. 2020. № 30. S. 141–146. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-30-16> (data zvernennia: 20.05.2022).
9. Lazebnyi L. Advokatska monopoliia: yak tse pratsiuie za kordonom. *Yurydychna hazeta online*. 2021. 6 hrudnia. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/advokatska-monopoliya-yak-ce-pracyue-za-kordonom.html> (data zvernennia: 23.05.2022).
10. Hubriienko N. Samorehuliuвання advokatskoi diialnosti. *Yurydychna hazeta online*. 2020. 14 hrudnia. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/samoregulyuvannya-advokatskoyi-diyalnosti.html> (data zvernennia: 23.05.2022).
11. Proekt Zakonu pro samorehulivni orhanizatsii: vid 04.02.2022 r. № 7025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38927> (data zvernennia: 23.05.2022).
12. Medvidchuk H. V. Orhany advokatskoho samovriaduvannia yak uchashnyky administratyvno-pravovykh vidnosyn: pidstavy, formy ta osoblyvosti uchasti: dys. doktora filosofii za spets. 081 «Pravo». Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2020. 206 s.

Бойко М. М. Принцип незалежності адвокатури в аспекті взаємовідносин з органами публічної влади

Саморегулювання адвокатської діяльності означає реалізацію демократичних засад в організації та діяльності адвокатури, відсутність регламентації та контролю з боку органів публічної влади та гарантування професійної незалежності суб'єктам адвокатської діяльності. Відповідно інститут адвокатури функціонує поза політикою та є незалежним у відносинах з усіма суб'єктами владних повноважень як на регіональному, так і на державному рівнях.

Принцип незалежності має гарантувати усім суб'єктам адвокатського самоврядування на законодавчому рівні виключне право самостійно вирішувати питання самоуправління та саморегулювання. Суб'єкти адвокатського самоврядування мають обстоювати публічну цінність інституту адвокатури та гарантії незалежності адвокатів, забезпечуючи дотримання професійних та етичних норм, захист від переслідувань та будь-якого впливу, спрямованого на обмеження принципу незалежності у їх професійній діяльності.

Ключові слова: принцип незалежності, адвокатура, адвокатське самоврядування, саморегулювання, рамковий закон.

Boiko M. M. The principle of independence of a lawyer in the aspect of relationships with public authorities

The Bar of Ukraine has been an independent self-governing organization for over 10 years. Legislative regulation of the bar and advocacy should not be understood as limiting the independence of the bar or as an attack on its independence, but, on the contrary, should be seen as in line with the principles of legal certainty and the rule of law. The place of the bar in a state governed by the rule of law and democracy is determined by its special status, according to which it acts as an independent institution that performs a public law function and is not subordinate to public authorities.

Independence is a fundamental principle that determines the status of the bar and correlates with the rule of law. This allows to embody the ideas of justice and professionally protect human rights, thereby contributing to the development of legal culture and legal consciousness of society.

Self-regulation of the legal profession means the implementation of democratic principles in the organization and activities of the legal profession, the lack of regulation and control by public authorities and guaranteeing professional independence of the legal profession. Accordingly, the bar operates outside politics and is independent in its relations with all subjects of power, both at the regional and state levels.

Public authorities must be interested in the existence of an independent and strong legal profession, without which the rule of law and the functioning of civil society institutions are impossible. At the same time, the state, which positions itself as a legal entity, should be interested in the bar being a highly professional institution. The interaction between public authorities and the bar should be formed on the basis of partnership and joint efforts in building the rule of law.

The implementation of the principle of independence should guarantee all subjects of advocacy self-government at the legislative level the exclusive right to independently decide on issues of self-government and self-regulation. Bar associations must uphold the public value of the bar and guarantee the independence of lawyers, ensuring compliance with professional and ethical standards, protection from persecution and any influence aimed at restricting the principle of independence in their professional activities.

Key words: independence principle, the Bar, advocacy self-government, self-regulation, framework law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-58